

Відгук
офіційного опонента

НА ДИСЕРТАЦІЮ ХАРКІВСЬКОЇ ОЛЕСИ ВАСИЛИВНИ
“СУФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР АПЕЛЯТИВНИХ ІМЕННИКІВ
В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ ЗАКАРПАТТЯ»,
ПОДАНУ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ КАНДИДАТА ФІЛОЛОГІЧНИХ
НАУК ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 10.02.01 – УКРАЇНСЬКА МОВА
(Львів, 2015. – 396 с.)

Розуміння діалектного словотвору нерозривне із дефініцією говору, який, окрім рис, спільних із літературною мовою, має комплекс відмінних ознак, що притаманні тільки конкретній спільноті в чітко окресленому географічному локусі. Такі риси є визначальними для виокремлення конкретного говору з-поміж інших. Серед цих «доленосних» чинників є також словотвірні явища.

Тому, із погляду актуальності та важливості тематики, подана на захист дисертація заслуговує повного схвалення, оскільки авторка системно описує суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття, що дає нові можливості прочитання діалектного членування цього обширу, адже «діалектний ландшафт» Закарпаття доволі строкатий: тут і ужанські, і верховинські, і боржавські, і марамороські, і гуцульські говірки. Олеся Харьківська не тільки описує словотвірні явища досліджуваного ареалу, а й картографує їх. Карти (49 словотвірних та 6 зведених) є одним із чудових додатків до роботи.

Зазначу, що всі завдання, які дисертантка поставила у роботі (с. 10-11) для досягнення мети – опису суфіксального словотвору апелятивних іменників українських говорів Закарпаття – успішно виконано. Зосередження уваги на, здавалося б, відносно вузькому предметі дослідження забезпечило дисертації О. Харьківської такі необхідні для наукової роботи прикмети, як конкретність, аргументованість, індивідуальна відповідальність за її результати, увага до часткових випадків, адже саме мовний матеріал (для аналізу суфіксального словотвору апелятивних іменників) спонукав до пошуку логічних основ організації афіксів, засобів формального вираження, варіативності форм тощо, до спрямованого пошуку наукової літератури. Завдяки саме таким конкретним підходам дисертантці вдалося не лише осмислити природу досліджуваних явищ, а й викласти хід своїх

спостережень, думок і висновків у чітко структурованому тексті. Текст, насичений багатьма евристичними моментами, читається легко і цікаво (попри складність графічного оформлення діалектних текстів), а для небайдужих до українського слова мовознавців він ще й дає справжню радість пізнання рідної мови.

Цінність дисертації Олесі Харківської ще й у тому, що авторка подала в додатках – окрім згаданих уже «Лінгвістичних карт» (с. 227–298), – також «Покажчик слів» (с. 299–336), «Зворотний покажчик слів» (с. 337–373) та записи діалектного мовлення («Тексти» – с. 374–396).

Діалектну лексику дисертантка послідовно паспортизує. Джерелами фактичного матеріалу, окрім власних записів, які здійснено впродовж 2009–2011 років у 51 н.п. (диктофонні записи близько 64 годин звучання), стали опубліковані діалектні словники та лінгвістичні атласи.

Дисертантка за спеціально розробленим питальником (892 питання) зібрала фактичний матеріал, встановила інвентар суфіксів, виділила словотвірні типи, вказала їх продуктивність, встановила особливості суфіксального творення в говірках Закарпаття та зазначила варіювання словотвірних явищ.

Основна частина дисертації Олесі Харківської складається із шести розділів (із кількома підрозділами), які закінчуються висновками, та загальних висновків. Структура роботи не викликає жодних зауважень. Побудова дисертації дає змогу авторці оптимально розкрити тему дослідження.

Перший розділ «Суфіксальний іменниковий словотвір в українських говорах Закарпаття як предмет наукового дослідження» присвячено кільком аспектам: історії дослідження проблем словотвору в українському мовознавстві, характеристиці діалектологічних студій та зацікавленню говірками Закарпаття в руслі словотвору. Хоча розділ не великий за обсягом (с. 14–24), однак він уповні демонструє ерудицію та знання дисертантки з історії українського мовознавства і розуміння перспектив діалектологічних студій через дослідження словотвірних явищ. Однак маю з цього приводу й деякі міркування щодо залучення сучасних славістичних студій у галузі діалектного словотвору до українських мовознавчих праць, зокрема польських дослідників: Славоміра Галі, Єжи Сероцюка, Анни Ковальської, Ірени Ярош та ін. До джерел, які підтверджують та доповнюють зібрані польові записи, можна було б додати й ще «Общезакарпатский диалектологический атлас. Указатели» (Краків, 2012) та «Словник місцевих діалектизмів» П. Лизанця, який уміщено в

праці «Українські південнокарпатські говірки Затисся Виноградівського району Закарпатської області» (Ужгород, 2008), а також словнички Й. Ребошапки та О. Горбача.

Другий розділ «Методи і прийоми дослідження діалектного словотвору» пов'язаний із першим. Авторка зосереджує увагу на аналізі методів, які обрала для своїх студій. Зокрема наголошує на тому, що «дослідження виконано в основному в синхронічному аспекті із залученням діахронічного» (с. 29). У вивченні діалектного словотвору такий підхід є дуже важливим. Свого часу Я. Закревська у «Нарисах з діалектного словотвору в ареальному аспекті», шукаючи підходів до опису матеріалу, писала, що її праця «присвячена в основному синхронному словотворові на діалектному рівні, при розумінні якого ми виходимо з положення, що «всяка синхронія у мові існує тільки як умовно обмежений момент розвитку і відповідно повинна розглядатися як синхронія динамічна».

Наступні розділи тематично та структурно пов'язані і творять цілісний комплекс: «Суфіксальний словотвір іменників чоловічого роду», «Суфіксальний словотвір іменників жіночого роду», «Суфіксальний словотвір іменників середнього роду», «Суфіксальний словотвір іменників *Pluralia Tantum*».

Аналіз творчого потенціалу суфіксальних іменників в говорах Закарпаття дав авторці змогу простежити, що більшість суфіксів багатозначна, а за їх допомогою функціює кілька словотвірних типів, близьких за значенням (назви конкретних предметів, назви одягу, назви їжі та кухонного начиння тощо). Авторка виявила й синонімічні суфікси, які утворюють слова з однаковим або близьким значенням від однієї і тієї ж основи.

Дисертантка відзначає специфічні риси, які відрізняють говірки Закарпаття від української літературної мови та від інших українських говорів, наголошує на продуктивності чи непродуктивності суфіксів. На підставі ґрунтовного аналізу Олеся Харківська зазначила, що більшість словотвірних рис чотирьох груп говірок закарпатського діалекту (ужанські, верховинські, боржавські та марамороські) спільні, проте є й відмінності в різних фонетичних варіантах того самого суфікса (с. 195-196).

У «Висновках» ґрунтовно і вдумливо узагальнено значний, цікавий і новий матеріал, який уперше введено до наукового обігу. Висновки узгоджено із завданнями і базуються на скрупульозному аналізі мовного матеріалу.

Важливим, на наш погляд, у роботі є висновок про те, що «говори Закарпаття на словотвірному рівні мають значно більше рис спільних,

ніж відмінних, з іншими говорами української мови» (с. 195), а це ще раз обгрунтовано вказує на єдність українського мовного обширу.

Незважаючи на незаперечні здобутки дисертантки, хочу вказати на деякі фрагменти, які потребують уточнень.

Визначаючи значення слів, варто дотримуватися більшої послідовності та однотипності у тлумаченнях; наприклад, «непродуктивний тип абстрактних іменників *триц'ятка* '30 років; вік людини від тридцяти до сорока років'; *п'ятдесятка* 'вік людини після п'ятдесяти років'» (с. 153). Зазначу, що слова *шістдесятка*, *сороківка* тощо – відсутні.

Подібне виявлено і в описі іменників (назви осіб за професією або заняттям) із суфіксом *-ар-* (с. 37): 'майстер із виготовлення...' *миска́р*, *стола́р*, *горничар*, *лишка́р*, *корита́р*, *плота́р*, *трембіта́р* та ін., 'людина, яка виготовляє...' *дрота́р*, 'виробник...' *бочка́р*, *бодна́р* *верета́р*... А є ще 'майстер коліс для возу' (*колеса́р*) чи 'людина, яка споруджує дахи будинків' (*дахара́р*); у прикладах із цитованих джерел (на цій же сторінці) подано також 'майстер, що...', 'майстер, який...', 'майстер із...' (напр. 'майстер із виготовлення димарів' – *комина́р*).

Потребувало б уточнення значення слова *дрота́р* 'людина, яка виготовляє різні речі із дроту' (с. 37), оскільки в говірках південно-західного наріччя слово *дрота́р* мало значення 'майстер, який дротує глиняний посуд', а *дротувати* – це 'з'єднувати, обплітаючи дротом (тріснутий чи розбитий глиняний посуд)'. Оскільки така професія стала непотрібною, то й назва перейшла до розряду застарілих. А тому, можливо, тут ідеться ще й про зміни в семантиці слова.

Викликає сумнів і твердження про суфікс *-ушка-а*. Авторка пише: «...єдине утворення із цим суфіксом серед назв кухонного начиння – *ко́лот'ушка* 'посудина для збивання масла'» (с. 150). Про нього ж ідеться і на с. 155 «специфічним у говорах Закарпаття є суфікс [...] *-ушка-а*. Дериватів, утворених за допомогою цих суфіксів, не спостерігаємо ні в інших діалектах української мови, ані в сучасній українській літературній мові», хоча на карті 17 та в коментарях до неї (с. 290) у н.п. 1–6, 10–13, 30 вживають слово *збушка*. Вживання слів *ко́лот'ушка* та *збушка* у карпатському ареалі подає також 41 карта 2 випуску «Загальнокарпатського діалектологічного атласу».

Висловлені критичні зауваження стосуються переважно не принципів та фундаментальних питань, а деякі з них є, можливо, дискусійними, і тому, безперечно, не можуть суттєво впливати на загальну оцінку рецензованої роботи.

Детальне ознайомлення з дисертацією, авторефератом і публікаціями Олесі Харківської дає нам підставу дійти висновку, що до захисту подано повноцінне й завершене наукове дослідження актуальної теми, яке за своїм науковим рівнем і практичною вартістю повністю відповідає вимогам до кандидатських дисертацій із мовознавства. Висновки, результати й матеріали рецензованої дисертації мають важливе значення не тільки для лінгвістики. Результати дисертаційного дослідження Олесі Харківської завдяки своїй достовірності є дуже потрібними і вагомими для студій з української діалектології. Теоретичне значення (фактичний матеріал дає змогу для нових теоретичних узагальнень) і практичне значення дисертації безперечні: її матеріали можуть бути використані в навчальних посібниках зі словотвору та діалектології, у спеціальних вузівських курсах.

Зміст автореферату й основні положення дисертації Олесі Харківської ідентичні.

Результати свого дисертаційного дослідження авторка виклала в 11 публікаціях, із яких 9 — наукові збірники, затверджені ДАК України як фахові.

На підставі вищесказаного вважаю, що дисертація «Суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття» повністю відповідає вимогам порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань ДАК України, а її авторка Олеся Василівна Харківська заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу української мови
Інституту українознавства ім.

І. Крип'якевича НАН України,

Н.В.Хобзей

9 грудня 2015 р.